

Večerka, Radoslav

Ke konkurenci vztažných vět a participií ve staroslověštině : příspěvek k stylistickému hodnocení staroslověšských překladů z řečtiny

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná.
1961, vol. 10, iss. A9, pp. [35]-46

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/100597>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

RADOSLAV VEČERKA

KE KONKURENCI VZTAŽNÝCH VĚT A PARTICIPIÍ V STAROSLOVĚNŠTINĚ

(PŘÍSPĚVEK K STYLICKÉMU HODNOCENÍ
STAROSLOVĚNSKÝCH PŘEKLADŮ Z ŘEČTINY)

1. Řecká participia (většinou se členem) se v stsl. památkách překládají nejčastěji složeným tvarem participia nebo vztaznou větou s *ize* (řidčeji též prostředky jinými, např. substantivem apod.). Tento fakt znal již Dobrovský a od jeho dob byl v různých slavistických pracích sebrán značný dokladový materiál takových případů.¹

Jde jednak o stsl. participiální obraty, jako např. *kotory bolii vyzležeŕi li. ili služeŕi* L 22.27 Zogr, *Mar τις γὰρ μείζων, ὁ ἀνακειμένος ἢ ὁ διακονῶν; se dělo oblygajroštiichъ mjje kъ gju. i gljroštiichъ zъlo na dšq moŕq* PsSin 108.20 *τὸ ἔργον τῶν ἐνδιβαλλόντων με παρὰ κυρίου καὶ τῶν λαλούντων πονηρά; avi nŕnē mlštъ tvoŕq. na tabě tvoemъ semъ. straždjroštimъ otъ nedoŕga* EuchSin 25a 6—9 *εἰς τὸν δοῦλόν σου τόνδε τὸν καταπονούμενον ὑπὸ τῆς νόσου; atp.*

A jde dále o stsl. věty s *ize*, jako např. *ize zъloslovitъ oca li mŕb. szmrztiŕq da umšretъ* Mt 15.4 Zogr, *Mar ὁ κακολογῶν πατέρα ἢ μητέρα; ne bodi ize živetъ* PsSin 68.26 *μη ἔστω ὁ κατοικῶν; oŕnъ popalēje vragy svoje. ize kumire čstotъ akы bogy* Supr 28.28—29... *τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ τοὺς τὰ εἶδωλα σεβομένουσ ὡς θεοὺσ; atp.*

Protože v latinském znění bible se v těchto případech užívá proti řeckým participiím vztazných vět, spatřoval se někdy v témže prostředku staroslověnských textů biblických vliv latinské vulgáty. Rozpředla se známá diskuse, jejíž stav před více než třicítí lety shrnul ve zvláštním článku polský slavista St. Sloński.² Názor o vlivu vulgáty odmítl a stejně i jiní badatelé po něm pokládali domněnku o latinském vzoru stsl. vztazných vět za řecká participia za nepřesvědčivou.³ Nejnověji se k otázce o znalosti latinského překladu bible na Velké Moravě a o jeho vlivu na biblický překlad staroslověnský vrátil L. Nečásek.⁴ Svě přesvědčení o vlivu vulgáty podepřel některými vážnými důvody rázu filologického a textového i kulturně historického. Nečáskova argumentace je pádná, takže s působením latinské bible na staroslověnskou bude patrně nutno nadále počítat obecně, a tedy i v případě stsl. participií a vztazných vět. Dosavadní odmítavý postoj slavistiky k tomuto předpokladu je však zcela pochopitelný, protože právě užívání stsl. vztazných vět za řecká participia — kterým se především argumentovalo v úvahách o vlivu vulgáty — postrádá pravou průkaznost. Bylo by přece možno a priori připustit, že se prostředky synonymní (jako je participium a vztazná věta) mohou jako překladové ekvivalenty jednoho prostředku cizího střídát i bez nějakého dalšího vnějšího vlivu. A vskutku je takové střídání dosvědčeno i v těch stsl. památkách, k nimž nebyly paralelní texty latinské a v nichž tedy užití vztazných vět nemohlo být vyvoláno příklonem k latině. Při podrobnějším zkoumání se ukazuje, že volba jednoho nebo druhého stsl. prostředku mohla být někdy motivována stylisticky. Na dva takové slohotvorné faktory chci ukázat v této úvaze.

2. Jedním stylistickým motivem, vedoucím někdy k užívání vztažných vět za řecká participia se členem, byla pravděpodobně snaha překladatelů vyhnout se opakování těchto jazykových prostředků blízko sebe (k němuž by bylo došlo, kdyby byli sledovali doslovně řeckou předlohu). Tato tendence se mi zdá zřejmě v mnoha dokladech s takovými vztažnými větami, pozorujeme-li je v širších textových souvislostech. Srov. např. *ne u li razuměvaete ěko vsěko eže vřchoditř vř usta. vř čřevo vřměštaetř se i afredomř ischoditř. a ischodeštaa iz ustř. otř srěd'ca ischodetř* Mt 15.17—18 Zogr, Mar *πᾶν τὸ εἰσπορευόμενον εἰς τὸ στόμα... τὰ δὲ ἐκπορευόμενα ἐκ τοῦ στόματος; vsěko eže iz vřnu vřchoditř vř čka. ne možeř ego oskvrřnitř. ěko ne vřchoditř emu vř srěd'ce. nř vř čřevo. i skvozě afredomř ischoditř. istrěblěje vřsě brašřna glaaše že. ěko ischodeštee otř čka. to skvrřnitř čka* Mc 7.18—20 Zogr, Mar *πᾶν τὸ ἔξανθεν εἰσπορευόμενον εἰς τὸν ἄνθρωπον... τὸ ἐκ τοῦ ἀνθρώπου ἐκπορευόμενον; vřrujei vř sna imatř životř věčny. a iže ne vřruetř vř sna. ne uzvřitř životā* J 3.36 Zogr, Mar *ὁ πιστεύων εἰς τὸν υἱὸν... ὁ δὲ ἀπειθῶν τῷ υἱῷ; εττοριvvi člověka i vř obrazivvvi obrazomř styimř tvoimř. iže vřduņo namř dčha staago tvojeo. gi isu che uslyši glasť moi* Supr 22.2-5 *ὁ ποιήσας τὸν ἄνθρωπον καὶ μορφώσας αὐτόν... ὁ ἐμπνεύσας ἡμῖν πνεῦμα; vřzalka krřmři vřsř mirř. iže otř pęti chlēbř pęř tysošř do syti nakřmi* Supr 344.17-19 *ὁ τρέφων πᾶσαν τὴν οἰκουμένην... ὁ ἐκ πέντε ἄρτων πεντάκις χιλίους εἰς κόρον ἐκθρέψας; vřdiši li jako ne třčbjř grabęi i lichojemlęi. ni iže zřlaja tvořetř. nř iže dobra ne tvoritř močitř se setņnoje mořkojo* Supr 378.5-8 *ὁ ἀρπάζων καὶ πλεονεκτῶν... ὁ κακὰ ἐργαζόμενος... ὁ ἀγαθὰ μὴ ποιῶν; atr.*

Na snahu překladatelů evangelíů střídat participia a vztažné věty ukazuje i opačný doklad, v němž ze dvou řeckých vztažných vět stojících v těsném sousedství je jedna přeložena do staroslověnštiny participiem, srov. *imōštjumu bo dastř se. i izbřdetř emu. a iže ne imatř. i eže imatř vřzmetř se otř něgo* Mt 13.12 Zogr, Mar *ὅστις γὰρ ἔχει, δοθήσεται αὐτῷ καὶ περισσευθήσεται, ὅστις δὲ οὐκ ἔχει, καὶ ὃ ἔχει, ἀρθήσεται ἀπ' αὐτοῦ.*

Tendence ka střídání jazykových prostředků je slohotvorný princip, který byškolské příručky stylistiky označily jako subjektivní. Je opravdu subjektivní a individuální potud, pokud bychom sledovali užití participia nebo věty s *iže* v jednotlivých dokladech odděleně; tu případ od případu záleželo vskutku na osobním rozhodnutí překladatele pro jeden nebo pro druhý prostředek. Ale posuzujeme-li tento postup celkově, v úhrnu, jeví se jako skutečný princip, jako zásada platná neindividuálně, jako obecný způsob překladu více nebo méně obvyklý u členů nejstarší slovanské překladatelské školy. V jeho rámci byly ovšem možné individuální odchylky, realizace tohoto principu mohla být (a skutečně i byla) u různých individualit různá jak co do způsobu provedení, tak co do míry: výběr a volba různých prostředků nebyly vázány vytvořením území beze zbytku, jednoznačně. Jen tak lze pochopit, proč v mnoha případech překladatelé opakování stejných prostředků po sobě (v našem případě atributivních nebo substantivizovaných participií) snášeli.

Že tu můžeme mluvit vpravdě o charakteristickém rysu „poetiky“ nejstarších slovanských překladatelů, dosvědčují i jiné případy podobného střídání, které bylo v odborné literatuře konstatováno už dříve několikrát. Již V. Jagić upozorňoval na to, že střídání některých jazykových prostředků v stsl. textech je motivováno snahou neopakovat týž prostředek několikrát po sobě.⁵ Celé množství nejruznějších dokladů toho, že se překladatelé vyhýbali užívání stejných slov nebo stejných vazeb v blízkém sousedství, i když v řecké předloze takové opakování bylo, uvádí ze stsl.

evangelií Grünenthal⁶ nebo Horálek;⁷ apod. Věty s *iže* za řecká participia zapadají tedy po této stránce dobře do celkového obrazu stsl. překladatelské techniky a jejího stylistického zaměření.

Je pozoruhodné, že v podstatě stejná zásada panovala pravděpodobně i v jiných starých střediscích slovanské knižní vzdělanosti. Zdá se, že je možno vystopovat ji např. i v Supr, který reprezentuje dílo epochy simeonovské.

V dalším vývoji stsl. textů se snaha o výrazovou rozmanitost střetala s jiným principem, který se výrazně projevil v stylu starých památek: známé s řeckým po stránce textové a syntaktické.⁸ Zanechala své stopy i ve vzájemném poměru stsl. participií (v složeném tvaru) a vztazných vět: na 10 místech v Sav, na 3 v Ostr, na 1 v Mar a na 1 v Ass se objevuje participium proti větě s *iže* v ostatních památkách; tu všude je třeba počítat s tím, že participium uvedli do textu za původní vztaznou větu pozdější upravovatelé, jak poznal už J. Kurz (ByzSlav 7, 1937—1938, 320).

Na ukázkou toho, jak se oba uvedené principy v stsl. opisech křížily, uvádím úryvek z Mt 10.37-42 v základním znění podle Zogr: *iže ljubitъ oca li materъ pače mene. něstъ мене dostoinъ. iže ljubitъ sna li dъšterъ pače mene. něstъ мене dostoinъ i iže ne priimetъ kрsta svoego. i vъ slědъ мене грědetъ. něstъ мене dostoinъ. obrětъ dšq svojo pogubitъ jо. a iže pogubitъ dšq svojo мене radi. obrětetъ jо. iže vy priemetъ. mę priemletъ. i iže priemletъ mę. priemletъ пославъšago mę. priemlei пророка. vъ imę пророче. mъzdo пророчо primetъ. i priemlei праведника vъ imę праведниче. mъzdo праведничо primetъ. i iže koližъdo напоитъ. edinogo отъ malychъ sichъ. чашq studeny vody... ne pogubitъ mъzdy svoeje.* Pozoruhodné jsou difference, které se v tomto úryvku mezi stsl. památkami objevují: v *a* se shoduje Mar se Zogr, kdežto Ass a Sav tu mají *ljubei*, v řeckém textu je *ὁ φιλῶν*; v *b* se shodují Mar a Ass se Zogr, kdežto Sav tu má *ljubei* a v řec. textu je *ὁ φιλῶν*; v *c* je mezi stsl. kodexy shoda, v řeckém textu je *ὁς οὐ λαμβάνει*; v *d* je shoda, v řec. textu je *ὁ εὐρών*; v *e* se shoduje Mar a Ass se Zogr, kdežto Sav tu má *pogubivy* a v řeckém textu je *ὁ ἀπολέσας*; ve *f* se shodují Mar a Ass se Zogr, kdežto v Sav je *priemlei* a v řeckém textu je *ὁ δεχόμενος*; v *g* se shodují Mar a Ass se Zogr, kdežto Sav má *priemlei* a v řeckém textu je *ὁ ἐμὲ δεχόμενος*; v *h* je shoda, řecký text tu má *ὁ δεχόμενος*; v *i* je shoda, řecký text tu má *ὁ δεχόμενος*; v *j* je shoda, řecký text tu má *ὁς ἐὰν ποτίσῃ*.

3. Druhým faktorem, který měl vliv na výběr participia nebo vztazné věty za řecké participium se členem, byla sama struktura staroslověnštiny, její specifické vlastnosti a vyjadřovací potence.

Dosavadní úvahy o užívání těchto prostředků nebraly v dostatečné míře v počet jejich funkcí; mluvilo se prostě o řeckém „participiu se členem“, o staroslověnském „složeném participiu“ a „větě vztazné“.

Ve skutečnosti se těchto prostředků užívá v dvojí různé funkci. Jednak mohou vyjadřovat shodný přívlástek nějakého jména ve větě, jednak mohou stát samostatně bez jakéhokoli (řídícího) jména, mohou být substantivizované a vyjadřovat tak přímo činitele děje nebo nositele stavu samého a mít tedy i funkci příslušného větného členu.

V prvním případě, tj. když vyjadřují přívlástek (participia nevětně, vztazné věty větně), může se vztazné věty užít jak u jména v nominativu, tak i u jména v nepřímém pádě. Srov. např. u jména v nom. (nebo vok.) *i sъbystъ se p'sanoe eže gletъ*

Mc 15.28 Zogr, Mar, Ass, Sav ἡ γραφή ἢ λέγουσα; *ty esi b̄t̄ naš̄. iže vodojz i ognem̄. pri ilii izbavi iḗ ot̄ l̄sti vaalovy* EuchSin 5b 10—13 ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ δι' ὕδατος καὶ πυρὸς διὰ τοῦ Ἑλίου ἀπαλλάξας τὸν Ἰσραήλ; *en̄i syn̄ se. iže vt̄ mojejez ot̄rob̄y posteli igraje* Supr 242.14-15 τίνος υἱὸς ὁ ἐμῆς κοιλίας κοιτῶνα σκιρτοβατῶν.

Příklady s jménem v nepřímém pádě: *iže ne čytetz sna. ne čytetz oca iže i pos̄tla* J 5.23 Zogr, Ass (× *otca. pos̄tlan̄v̄s̄aago* i Mar) τὸν πατέρα τὸν πέμψαντα αὐτόν; *v̄s̄placim̄ s̄je p̄d̄t̄z ḡm̄b̄ iže nȳ este s̄tvoril̄t̄* PsSin 94.6 κλαύσωμεν ἐναντίον κυρίου τοῦ ποιησάντος ἡμᾶς; *v̄s̄skoči vt̄ n̄z̄ i s̄v̄ prepositom̄z̄. iže razvrašt̄aaše dušz̄ jeho* Supr 196.17-19 εἰσεπήδησεν ἐκεῖσε ἅμα τῷ Πραεποσίτῳ τῷ διαστρέφοντι αὐτόν.

V případech druhého typu, tj. bez jména, k němuž by se bylo řecké participium vztahovalo, bylo dobře možné překládat je do staroslověnštiny prakticky jen tehdy, šlo-li o participium v nominativu (nebo vokativu), jako např. *iže v̄erz̄ imet̄z̄ i kr̄v̄stit̄z̄ se s̄vrasen̄t̄ b̄d̄tetz* Mc 16.16 Mar, Ass ὁ πιστεύσας καὶ βαπτισθεὶς σωθήσεται; *kt̄de si n̄yn̄ja jes̄i iže radui se m̄n̄e glagola* Supr 242. 9-10 ὁ... φθεγγόμενος; *iže bi v̄bl̄z̄l̄t̄z̄ po v̄z̄m̄q̄š̄eniū vody. naslaž̄l̄aaše se. ic̄elenv̄ja* Supr 496.11-13 ὁ πρῶτος καταβαίνων μετὰ τὴν ταραχὴν.

Šlo-li však o substantivizované participium v nepřímém pádě, bylo dobře možné překládat je zase jen participiem, např. *vy že uslyš̄ite p̄rit̄čz̄ s̄v̄n̄š̄aego* Mt 13.18 Zogr, Mar ἀκούσατε τὴν παραβολὴν τοῦ σπειρόντος; *dr̄t̄žava ḡb̄ boješt̄im̄z̄ s̄je ego* PsSin 24.14 τῶν φοβουμένων αὐτόν; *podati ozniku i dol̄ē ležešt̄um̄u r̄okz̄* Supr 522.14-15 τῷ πεσόντι καὶ χαμαὶ κειμένῳ. Překlad větou vztažnou (bez odkazovacího zájmena ve větě řídicí) by v dokladech citovaných tu naposled byl neústrojný, nesrozumitelný, protože by nebylo zřejmé, ve funkci kterého nepřímého pádu v nich vztažná věta vlastně vystupuje. Tak je tomu ostatně v slovanských jazycích dodnes; např. v češtině je možné říci *stojícím u něho*, ale nemožné **řekl, kteří stáli u něho*. Jen řecká substantivizovaná participia v akusativu obsahovaného předmětu mohla být bez nesnází přeložena vztažnou větou s funkcí vedlejší věty obsahové, srov. např. *nač̄et̄z̄ im̄z̄. gl̄ati. eže chot̄eāše byti emu* Mc 10.32 Zogr, Mar, Ass, Sav ἡρξ̄ατο αὐτοῖς λέγειν τὰ μέλλοντα αὐτῷ συμβαίνειν; *i ž̄dach̄z̄ iže so m̄n̄ojz̄ poskr̄t̄bit̄z̄ i ne b̄ē* PsSin 68.21 καὶ ὑπέμεινα συλλυπούμενον, καὶ οὐχ ὑπῆρξεν.

Také ostatní typy řeckých substantivizovaných participií v nepřímých pádech by sice bylo možno rozvést větně, ale bylo by nutno užít vazby korelativní, aby byl odkazovacím zájmenem naznačen příslušný nepřímý pád a příslušná funkce (srov. např. české *řekl těm, kteří stáli u něho*). Právě těmito vazbám za řecká participia se členem se však staří překladatelé vyhýbali, zjevně proto, že pro ně neměli oporu v řecké předloze: samo *iže* chápali pravděpodobně jako překladový ekvivalent řeckého členu, ale dodání ukazovacího zájmena navíc proti znění řeckému se jim asi zdálo nepřípustnou volností.

Tak sám ráz jazykové struktury staroslověnštiny a dále fakt, že šlo o překlady co možná doslovné, usměrnily výběr mezi oběma zkoumanými synonymními prostředky, tím že potlačily možnost užít vztažné věty za řecké substantivizované participium v nepřímém pádě. Je to tedy slohotvorný činitel „objektivní“. To však neznamená, že by v tomto bodě byl zcela vyloučen moment individuální. Kromě objektivních vlastností jazykové struktury záleželo na tom, jednak s jakou znalostí a s jakou obratností jich překladatelé dokázali využít, jednak do jaké míry se dali ovládnout zásadou doslovnosti.

Stav v památkách je takovýto: V evangeliích jsou kromě citovaného už dokladu

se vztažnou větou ve funkci akusativu obsahového (Mc 10.32) ještě 3 doklady na větu s *ize* za řecké substantivizované participium v nepřímém pádě. Z toho jsou dva s korelativní vazbou: *malo ichz estz ize i obrētaqoz* Mt 7.14 Zogr, Mar, Ass *ὀλίγοι εἰσὶν οἱ εὐλόσκοντες αὐτήν* (to je však případ zvláštní; obrat *malo ichz* v něm vystupuje jako celek chápaný nominativně); *ize vlasvimisaetz na dchz sty. ne otzrustitz se emu* L 12.10 Zogr, Mar, Ass *τῷ δὲ εἰς τὸ ἅγιον πνεῦμα βλασφημήσαντι οὐκ ἀφεθήσεται*. Jeden doklad pak je bez korelativního zájmena: *ize klanēetz se emu. dchomz i istinojz. dostoitz klanēti se* J. 4.24 Zogr, Mar, Ass *καὶ τοὺς προσκυνῶντας αὐτὸν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν*. V naprosté většině dokladů jsou však v stsl. evangeliích větou s *ize* přeložena substantivizovaná řecká participia v nominativu. Číselný poměr takových vět vztažných ve funkci členu vyjádřeného nominativem ke vztažným větám ve funkci členu, který by byl vyjádřen nepřímým pádem, je asi 9 : 1, a kdybychom jako případy zvláštní nepočítali doklady z Mc 10.32 a z Mt 7.14, byl by dokonce asi 20 : 1.

V PsSin jsou dva doklady na větu s *ize* za řecké substantivizované participium (oba viz výše), a to jeden za nominativ, jeden za obsahový akusativ.

V EuchSin se řecké substantivizované participium větou s *ize* nepřekládá (vztažné věty za řecká participia jsou dosvědčeny jen ve funkci přívlastkové).

V GlagClož je jen jediný doklad na rozvedení řeckého substantivizovaného participia větou s *ize* — a ten je v nepřímém pádě a přeložen vazbou korelativní, srov. *togo li přēdaesi ize vsēčzskaa odrzžitz* 4b 32—33 *παράδειως, εἶπέ μοι, τὸν πάντα κρατοῦντα*.

V Supr je řecké substantivizované participium v nepřímém pádě rozvedeno vztažnou větou v 15 dokladech. Kromě některých případů speciálních je tu většinou užito vazby korelativní, srov. např. *ize ubo zbla nenaviditz. i o dobré poradujetz se. ašte jego ne ljubite. javē jestz jako zblz jeste* 29.11-13 *Τὸν τοίνυν τὰ ποιηρὰ μισοῦντα καὶ ἐπὶ τοῖς καλοῖς χαίροντα, εἰάν μὴ ἀγαπᾶτε, εὐθελὸν ἔστιν, ὅτι φαῦλοι ἔστε; πρῶνι λέγε. ize sqtz vsvedeni vz temnicz. to lēro imz jestz dozvdati anthūrata* 136.29-137.1 *Τοὺς βληθέντας εἰς τὴν φυλακὴν ἀκόλουθόν ἐστι περιμένειν τὸν ἀνθύπατον* (srov. ještě např. 338.4, 338.7, 398.7, 403.18, 404.26, nebo s oporou v řečtině 421.5). V několika dokladech pak překládá věta s *ize* řecké substantivizované participium v nepřímém pádě bez korelativního (odkazovacího) zájmena, tedy způsobem neobratným a těžce srozumitelným, srov. např. *ničtože qrodinēje. ize sēde szbiraatz i otzchoditz* nazz 372.26-27 *οὐδὲν μωρότερον τῶν ἐνταῦθα χρηματιζομένων, καὶ γυμνῶν ἀπιόντων ἐκείσε* (ústrojný překlad by zněl buď *qrodinēje szbiraajzštajego* nebo *qrodinēje togo ize szbirajetz*); *da ašte ne rači prijēti bylīja na pomoštz. ne vračevo to szgřēsenije. nz ize icēlēnijū ne rači* 414.4-6 *οὐ τοῦ ἱατροῦ τὸ ἐγκλήμα, ἀλλὰ τοῦ τὴν θεραπειάν διακρουσαμένου* (viz ještě např. 291.26).

4. Vzájemný poměr participií a vět s *ize* v stsl. památkách a motivy jejich výběru mohou dokreslit i případy, v nichž jsou tyto stsl. synonymní prostředky překladem jiného řeckého prostředku než participia, totiž konstrukce členové (tj. členu s adverbem, členu s předložkovým výrazem a členu s genitivem). Uvedené řecké konstrukce se překládají sice i některými prostředky jinými, ale hlavně zase složeným tvarem participia praes. slovesa *byti* nebo větou vztažnou s *ize*, a to buď s kopulou (tj. s určitým tvarem slovesa *byti*) nebo bez ní. Příklady: *sqštei že vz korabi. prišēdzše pokloniše se emu* Mt 14.33 Zogr, Mar, Ass, Sav *οἱ δὲ ἐν τῷ πλοίῳ; položitz ny esi... porqanbz sqšt i imz okrzstz nazz* PsSin 43.14 *τοῖς κύκλῳ ἡμῶν; i ničtože otzmetzno* pače *bziemz slovomz i molitvojz. kz tebe sqštjzjo* EuchSin 19b 23—25 *καὶ μηδὲν*

ἀπόβλητον διὰ θείου λόγου καὶ τῆς πρὸς σέ εὐτεύξεως; — *i romanose pričestnikomъ. iže beačho vъ družemъ korabli* L 5.7 Zogr, Mar, Ass *τοῖς μετόχοις τοῖς ἐν τῷ ἑτέρῳ πλοίῳ; δ̄stvia boga mojego césara iže jestъ vъ svetélémb Supr 326.28-30 τοῦ Θεοῦ μου τοῦ βασιλέως τοῦ ἐν τῷ ἁγίῳ; drъžítъ... éže sqtъ na nbsechъ. i éže sqtъ na zemi. i éže vъ vodě EuchSin 55b 14—18 τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς καὶ τὰ ἐν τοῖς ὕδασι; ο̄ iosifé iže otъ arimatéje* GlagCloz 12a 33—34 *εἰς τὸν Ἰωσήφ τὸν ἀπὸ Ἀριμαθαίας.*

Doklady tohoto druhu (s výjimkou EuchSin a jen s ukázkami ze Supr) byly již také zaznamenány v pracích, které cituji v poznámce 1. Nás v této souvislosti bude zajímat, zda a jak se u nich projevuje tendence neužívat vět s *iže* za větný člen substantivní platnosti v nepřímém pádě. Stav v památkách je takovýto:

V evangeliích se substantivizované *syi* (za uvedené řecké konstrukce členové) objevuje v 13 dokladech (z toho šestkrát v nepřímém pádě), atributivní *syi* ve 4 dokladech. Věta s *iže* je v 34 případech bez jména, k němuž by se vztahovala, v 46 dokladech pak u nějakého jména (tedy ve funkci atributivní; z toho je 9 dokladů bez kopuly, ostatní se sponou). Oněch 34 případů, které nás zvláště zajímají, je rozděleno takto: v 19 dokladech zastupuje věta s *iže* řecký obrat se členem v nominativu (z toho devěkrát bez kopuly), v 15 dokladech stojí věta s *iže* ve funkci větného členu vyjádřeného nepřímým pádem (z toho dvakrát bez kopuly). Zdálo by se, že je to značné množství neobratně přeložených míst; je však třeba poznamenat, že z nich 13 zastupuje větný člen v akusativu, většinou obsahovém, takže jsou v stsl. kontextu dobře srozumitelné, srov. např. *i ta povēdaasete éže byšē na pōti* L 24.35 Mar, Ass *τὰ ἐν τῷ ὁδοῦ; ašte bi razumělъ vъ dьnbъ sь. i ty éže kъ miru tvoemu* L 19.42 Zogr, Mar *τὰ πρὸς εἰρήμην σου. Z těchto „akusatitních“ dokladů je méně jasný a méně obratný snad jen jediný: pojētъ oca otrokovici i mrъ. i iže bēšē sъ nīmъ* Mc 5.40 Zogr, Mar *παρалаμβάνει... καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ. Dva zbývající doklady, v nichž věta s *iže* zastupuje větný člen v jiném nepřímém pádě než v akusativu, působily překladatelům i opisovačům jistě potíže, takže byly upravovány, jak ukazují varianty ze stsl. evangelních kodexů. V jednom z nich bylo užito vazby korelativní a jeho další úprava se týkala slovosledu, srov. *ne vēsta li éko éže sqtъ oca moego. vъ téchъ dostoitъ mi byti* L 2.49 Zogr, Mar, Sav *× vъ téchъ éže sqtъ oca moego* Ass *ἐν τοῖς τοῦ πατρὸς μου. Druhý byl původně přeložen bez korelativního zájmena, ale to bylo později v jednom opise (Sav) dodáno, srov. drevle že poveli otъvrēšti mi se. iže sqtъ vъ domu moemъ* L 9.61 Zogr, Mar, Ass *× otъvrēštati se téchъ iže... Sav ἀποτάσσει τοῖς εἰς τὸν οἶκόν μου.**

V PsSin se participium *syi* za uvedené konstrukce řecké objevuje pouze ve funkci substantivizované a stojí v 1 dokladě v nom. a ve 3 dokladech v nepřímém pádě. Vztažná věta s kopulou je tu doložena třikrát a jedenkrát se slovesem *imēti* — vesměs ve funkci přívlastkové.

V GlagCloz je takového participia užito celkem pětkrát (z toho čtyřikrát *syi* a jednou *sъpēi*), ve všech případech substantivizovaně a v nepřímém pádě, srov. *dьnesъ spsnъe spštimъ na zemi i otъ věka podъ zemlejo sъpēstimъ* 12b 32—35 *σήμερον σωτηρία τοῖς ἐπὶ γῆς καὶ τοῖς ἀπ' αἰῶνος ὑποκάτω τῆς γῆς* (viz ještě 6b 5—6, 13a 9, 13a 16). Naproti tomu věty s *iže* (vesměs bez kopuly) se ve stejné funkci užívají jen ve 3 dokladech, ve všech jako podmětu (a tedy v platnosti nominativní), srov. *i ovi sъvezavъše cha otъsylačo a iže otъ poganъ inodšъno ego priimachō* 13b 17—19 *οἱ δὲ ἐξ ἔθνῶν* (viz ještě 13b 14, 13b 22); v 7 dokladech pak tu vystupuje

jako přívlastek, srov. citovaný už doklad 12a 33—34 a ještě 4b 21, 13b 21, 13b 23, 14a 16 a 14a 28.

V EuchSin je participium slovesa *byti* jako překladový ekvivalent řecké konstrukce členové doloženo osmkrát, z toho v jednom dokladě substantivizovaně (v nominativu, viz 64b 23—24) a sedmkrát jako shodný přívlastek nějakého jména (viz 19b 23—25, 62a 6—8, 62b 24—26, 63a 16—19, 64a 21—23, 64a 23—25, 65a 9—12). Věta s *iže* (bez kopuly) v této památce dvakrát překládá řeckou konstrukci s platností substantivní a v nepřímém pádě. Jedenkrát je tu užito vazby korelativní, srov. *daždi namъ to mōdrъstvovati. ēže o chē isē* 11a 10—12 *Δὸς ἡμῖν τὸ αὐτὸ φρονεῖν κατὰ Χριστὸν Ἰησοῦν*. A jednou je tu konečně tato vazba bez korelativního zájmena, srov. *dostoina tvore te. i učestju stychъ. i prēdbъnychъ ocъ našichъ. i postvnicēchъ. anъtoniju. eфtimu. savē. charitonu. i iže sъ nimi* 92b 21—26 *τῶν ἁγίων... πατέρων... καὶ τῶν σὺν αὐτοῖς*. V 15 dokladech se pak takové *iže* vztahuje k nějakému jménu ve větě řídící; z toho dvakrát je ve větě jím uvozené spona (srov. 55b 14—17) a třináctkrát jde o větu beze spony (srov. 6a 1—2, 9b 16, 9b 22, 12b 3, 13a 24, 23b 13, 55b 18, 56b 7, 87a 18, 93a 15, 95a 2, 96b 16, 106a 1).

V Supr je takové participium v platnosti substantivní na 15 místech, z toho šestkrát v nominativu (94.6, 129.18-19, 131.14, 151.25, 479.22, 458.29) a devětkrát v nepřímém pádě (79.8, 83.28, 140.5, 244.26, 244.28, 448.28, 448.29, 468.21, 525.11). Ve funkci atributivní je tu zastoupeno na 17 místech (16.1-2, 93.25, 117.10, 138.18, 197.27, 219.11, 240.26, 329.6, 329.21, 330.8, 341.3, 389.28, 468.5, 482.11, 493.11, 515.26, 523.22).

5. Překladové památky lze stylisticky hodnotit dvojím způsobem. Je především možno postihnout (beze zření k předlohám) jejich stylistické hodnoty jako literárních útvarů působících v jistém prostředí a jemu určených. Za tím účelem by se např. mohla vyšetřit relativní frekvence některých prostředků ve zkoumané památce, užívání citových prostředků atd., tak aby vynikly všechny zvláštnosti jejich výběru na pozadí jakéhosi normového průměru nebo neutrálního normálu. Je to pohled očima čtenáře.

Je ovšem třeba si uvědomit, že takový rozbor osvětluje jen jednu stránku stylistické problematiky, jednu její část, totiž úsek „od díla ke (společenskému) konzumentu“; je to tedy aspekt sociální a tak říkajíc „akceptuální“. Neosvětlena však zůstává druhá stránka stylistické problematiky, úsek „od tvůrce (překladatele) k dílu“, tedy aspekt v podstatě individuální a genetický.

Např. každý, kdo četl stsl. evangelia a třeba EuchSin, jistě potvrdí, že mezi těmito památkami jsou značné stylové rozdíly: jazyk je (v podstatě) týž, ale výběr prostředků je v každé památce jiný. I kdybychom se nespokojili s pouhým dojmem a tyto stylové difference podrobně prozkoumali, spočítali, změřili a přesně vyjádřili, přece jen bychom ze samé jejich existence nemohli vyvodit závěr, že každou z uvedených památek přeložil někdo jiný. Stylová různost literárních děl takto zjištěná a takto vskutku (společensky) existující nemusí ještě sama o sobě svědčit o různosti jejich tvůrců. O nich neříká nic. Různost stylu v různých dílech je vyvolána nejen růzností tvůrčích individualit, nýbrž i růzností literárních druhů, žánrů, a u děl přeložených zejména různým stylem předloh. Zásadní výběr prostředků, který se čtenářům představuje jako „styl“ přeložené památky, nebyl proveden překladatelem, nýbrž už předlohou. Proto stylové rozdíly mezi stsl. evangeliem a euchologiem, které bychom stanovili pouhým srovnáváním těchto památek bez přihlídnutí k předlohám,

neprozrazují nic o osobnosti jejich překladatele nebo překladatelů: mohly by spadat (a většinou asi i spadají) na vrub řeckých originálů, z nichž byly přeloženy.

Druhý způsob stylistického hodnocení překladových památek je možno zaměřit právě k překladové stránce problému: nesrovnávat mezi sebou památky, nýbrž vždy difference mezi cizí předlohou a jejím překladem. To je cesta, jíž se nám může podařit proniknout k osobnosti překladatele. Budeme-li sledovat, jak se nějaký řecký prostředek překládá různým způsobem do staroslověnštiny, neodkryjeme tím ovšem výsledné stylistické kvality stsl. památky jako celku ve vztahu k čtenáři, zato však odhalíme zásady výběru prostředků, a tedy slohotvorný podíl překladatelův a jeho individuální účast na celém rázu a vyznění památky. Ukáže-li se přitom, že týž řecký prostředek, týž překladatelský problém je v různých památkách řešen různým způsobem, že tedy individuální složka překladatelské práce je v různých památkách různá, pak můžeme i počítat s tím, že máme patrně před sebou výtvořiny různých překladatelů. I když není ovšem zcela vyloučeno, že se překladatelská technika i jednoho překladatele mohla měnit, vyvíjet, že nemusila být stále stejná, přece jen je málo pravděpodobné, že by se byl překladatel vzdal v pozdějších svých překladech způsobu dobře již osvědčeného a nahradil jej jiným. Je třeba mít na paměti, že staří překladatelé neměli umělecké aspirace v moderním slova smyslu a že neusilovali o stylovou originalitu, efektnost, osobitost atd. Šlo jim (v našem případě) o překlady „posvátných“ textů, které chtěli tlumočit co nejvěrněji a pokud možno doslova shodně s řeckou předlohou. Proto překladatelské postupy a řešení zejména obtížných konstrukcí řecké předlohy, které si vypracovali na začátku své činnosti, zachovávali pak asi v celém jejím dalším průběhu.

Při pohledu z této stránky se mezi stsl. památkami projevuje pozoruhodná nejednotnost v překladatelské technice. Projevuje se — necháme-li stranou Supr jako památku z jiné doby a z jiného prostředí — i mezi památkami sahajícími svým vznikem do epochy velkomoravské a tradičně nazývanými „cyrilometodějské“.

Rozdíly, a to dosti nápadné, týkají se už relativní frekvence obou výběrových prostředků, které jsme zkoumali. V stsl. textu evangelním je přes 600 participií¹⁰ a 60 vztažných vět překladem řeckých participií; vztažná věta tu tedy nastoupila asi v 10% všech případů. Naproti tomu v žaltáři je takových participií na 450, ale vztažné věty za řecká participia jsou tu jen 4; bylo jich tedy užito v necelém 1% možných dokladů. V GlagClož je participií skoro 100 (počítajíc v to i anonymní homilii), vztažná věta za řecké participium pak se tu objevuje jen ve 2 dokladech (4b 32 a 11b 22), tj. něco víc než ve 2%. Počet participií v EuchSin přesně neznám; vztažných vět za řecká participia je v ní jen 6 (vesměs ve funkci atributivní, srov. 5b 11, 14b 15, 56a 17, 56b 25 — neúplný doklad, 21b 18 — s *eže* místo *iže*, 70a 11 — není přímá řecká předloha, jde o citát z bible); a protože je to rozsahem památka menší než evangelia, ale poměrná hustota participií je v ní větší, nebude asi daleko od skutečnosti odhad, že tu vztažné věty nastoupily asi také jen v 1% možných dokladů.

V tomto bodě jsou tedy překladatelský postup a metoda v evangeliích odlišné od překladatelského postupu a metody v ostatních památkách. V překladu evangelií se zřejmě uplatňuje stylistická zásada výrazové pestrosti, naproti tomu v ostatních památkách se tendence k neopakování stejných prostředků neprojevuje, zato je v nich se značnou důsledností dodržován princip překladatelské doslovnosti. Různost ve frekvenci zkoumaných prostředků nechápu tedy jen mechanicky a vnějškově; je mi svědecktvím různého přístupu k překladatelské práci. Všimněme si, že uplatnění tendence k výrazové rozmanitosti v evangeliích nebylo nijak na újmu požadavku

přesnosti a věrnosti tlumočení: střídaly se tu dva prostředky synonymní a pro danou situaci oba plně adekvátní. Týž požadavek přesnosti a věrnosti tlumočení, u „posvátného textu“ ve středověku samozřejmý, je však v ostatních památkách pochopen a realizován jinak, jako sledování řecké předlohy pokud možno ad verbum; je to postup primitivnější, v němž se zračí menší zkušenost a menší obratnost než v překladě evangelií.

Rozdíly mezi stsl. památkami v stylu překladové techniky se nadto netýkají jen frekvence a číselného poměru výběrových prostředků. Charakteristický je zejména způsob, jakým se užívá vět s *ize* a participií v dokladech, v nichž tyto prostředky vystupovaly ve funkci nějakého substantivně pojímaného větného členu v nepřímém pádě. V evangeliích (i v Supr) jsme v tomto bodě zjistili snahu užívat participií (viz § 3). Pro porovnání s ostatními památkami, v nichž při překladu řeckých participií k užití věty vztažné ani v jiných funkcích skoro nedošlo, je poučné sledovat střídání participia (od slovesa *byti*) a věty s *ize* při překladu řeckých konstrukcí členových (viz § 4). Jasně rozdělení funkcí je v PsSin a v GlagCloz: *syi* má jen platnost substantivní (a v naprosté většině případů je v nepřímém pádě), kdežto věta s *ize* funkci atributivní, a to jenom ji v PsSin a převážně ji v GlagCloz (přičemž všechny věty s *ize* tu zastupují větný člen v nominativu). Dalo by se tedy říci, že problém řecké členové konstrukce ve funkci větného členu v nepřímém pádě byl v obou těchto památkách vyřešen tak, že se v nich užilo participia (substantivizovaného).

V evangeliích situace sice tak beze zbytku vyhraněna není, ale i v nich můžeme pozorovat silný náběh k stejnému postupu. Participium *syi* je většinou substantivizováno a jen v naprosté menšině dokladů se ho užívá atributivně. Věta s *ize* naproti tomu má častěji funkci atributivní a méně často překládá řeckou členovou konstrukci s platností substantivní (z toho zase většinou v nominativu); i tak sice zůstalo ještě poměrně dosti případů, v nichž věta s *ize* překládá substantivizovaný řecký členový obrat v nepřímém pádě, ale ty jsou většinou v akusativu a v slovanském kontextu dobře možné, zbývající neobratné překlady jsou pak vskutku jen ojedinělé a ve srovnání s celkovým počtem případů překladu zcela ústrojného zanedbatelné. I přes jisté rozdíly mezi třemi dosud uvedenými památkami je celkové zaměření jejich překladatelské techniky v tomto bodě stejné. Bylo by je možno formulovat cum grano salis tak, že participia slovesa *byti* (která neměla přímou oporu ve znění řecké předlohy) byla do stsl. textu uvedena právě proto, aby pomohla vyřešit svízelný překladatelský oříšek, jak převést do staroslovenštiny řecké členové konstrukce substantivizované, zejména v nepřímých pádech.

Zcela jiný obraz však poskytuje EuchSin. V něm se participií slovesa *byti* při překladu řeckých obrátů se členem užívá v naprosté většině dokladů přívlastkově (kdežto substantivizovaně jen jednou). Pravda, řecká předloha EuchSin má substantivizovaných členových konstrukcí jen velmi málo, ale je příznačné, že do nich *syi* neproniklo právě v případech, kdy byly v nepřímém pádě.

Při překladu řeckých členových konstrukcí je možno pozorovat ještě jeden rozdíl mezi stsl. památkami: věty s *ize* jsou někdy se sponovým *byti*, někdy bez něho. Jen se sponou jsou doklady z PsSin (z toho jednou se slovesem *iměti*), jen beze spon jsou doklady z GlagCloz. Evangelia a EuchSin nejsou tak důsledná. Evangelia se po této stránce silně přiklánějí k žaltáři; věty s kopulou mají v nich převahu nad větami bez kopuly v poměru 3 : 1. EuchSin je zase blízký GlagCloz; věty bez kopuly jsou v něm početnější než věty s kopulou v poměru asi 8 : 1.

6. Uvedené rozdíly v překladové technice stsl. památek odrážejí rozdíly tvůrčích individualit a jsou s velkou pravděpodobností dokladem toho, že překlad stsl. kanonických památek byl dílem několika různých osob. Tato myšlenka není ovšem nijak nová,¹¹ ale náš rozbor ji potvrzuje novými fakty. Podporuje tím představu, že se velkomoravské literární tvorby účastnila celá družina literátů (za vedení Konstantinova a později Metodějova). Ukazuje se tak znovu, že je jen správné, opouští-li se v novějších pracích pro toto literární období označení „cyrilometodějské“ a zavádí-li se místo něho obecnější označení „velkomoravské“,¹² které lépe odpovídá skutečnosti. Nejde tu jen o záležitost terminologickou. S názvem „literatura období cyrilometodějského“ nebo „literatura cyrilometodějská“ bylo v starší slavistice spjato i její chápání jako výtvaru Neslovanů a to vedlo k jejímu vylučování z dějin české literatury.¹³ I když moderní bádání probojovává zásadu, že rozhodujícím kritériem pro zařazení literární tvorby do celku příslušné národní literatury nemůže být národnost tvůrců,¹⁴ přece jen také podpora názoru, že velkomoravské předlohy stsl. památek kanonických jsou dílem celé překladatelské školy (s pravděpodobnou účastí Moravanů), přispívá k odstranění námitek proti uznání této tvorby za organickou součást českého literárního vývoje.

Velkomoravské období není ovšem jen počátkem literatury naší, nýbrž jak svým obecně slovanským historickým posláním, tak i (namnoze dosud anonymní) kolektivností svých tvůrců představuje vpravdě „společné kulturně slovesné východisko“ Slovanů.¹⁵

POZNÁMKY

¹ Srov. např. J. Dobrovský, *Institutiones linguae slavicae dialecti veteris*, Vindobonae 1822, 609; Th. Forssmann, *Die Übertragung der griechischen Participialkonstruktionen in dem Ostromir'schen Evangelium* (Protestantisches Gymnasium zu Strassburg, Programm auf das Schuljahr 1877—1878, 10); St. Sloňski, *Die Übertragung der griechischen Nebensatzkonstruktionen in den albulgarischen Sprachdenkmälern*, Kirchhain 1908, 19—27; G. Angelowa, *Die Participialkonstruktionen in den albulgarischen Sprachdenkmälern*, Sofia 1929, 5—18; F. Pastrnek (AslPh 25, 1903, 382); A. Marguliés, *Der altkirchenslavische Codex Suprasliensis*, Heidelberg 1927, 141; J. Kurz (ByzSlav 7, 1937—1938, 310—323). — K mé studii mi dále laskavě zapůjčilo lístkový materiál k heslům *ize* a *byti* oddělení staroslověnského slovníku při Slovanském ústavu ČSAV.

² Viz St. Sloňski, *O tak rzekomym wplywie łacińskieĳ Vulgaty na starosłowiańskieĳ przekład ewangelji* (Slavia 6, 1927—1928, 246—264).

³ Srov. např. J. Kurz v práci citované v pozn. 1, nebo K. Horálek, *Evangeliaře a čtvero-evangelia*, Praha 1954, 155 pozn.

⁴ L. Nečásek, *Staroslověnské dativní vazby participiální a jejich předlohy v řeckém textu evangelii* (Slavia 26, 1957, 13—30; zvl. str. 28—29).

⁵ Srov. V. Jagič, *Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache*, Berlin 1913, 322.

⁶ Viz AslPh 32, 1911, 44—46; opačných dokladů, v nichž slovanský překladatel setřel výrazovou rozmanitost řecké předlohy opakováním stejného prostředku staroslověnského, zjišťuje Grünenthal podstatně méně, srov. tamt. 45—47.

⁷ Viz K. Horálek, *Evangeliaře a čtvero-evangelia* 34 nebo 96 aj.

⁸ To je fakt známý už dříve. Konstatoval jej A. Meillet (např. MSL 11, 1899, 175—177 a též jinde); srov. nověji K. Horálek, *Evangeliaře a čtvero-evangelia* 37—38 nebo 159 nebo 198 nebo 271 nebo 285—286 atd.

⁹ Kromě toho je v GlagCloe jeden další doklad s participiem od slovesa *byvati* ve funkci přívlastkové, ale v řecké předloze není člen: *κρδε νυνε σφρ νβερασρνεĳε μλτρνν ν γλασι ν γορννι byvajoštei na cha* 12b 9—11 *δδρσφοι κατá Χριστού*.

¹⁰ Bereme v počet jen participia v takových funkcích, v nichž se mohlo užít i vztažné věty, tj. participia substantivizovaná a participia ve funkci (adjektivně) přívlastkové.

¹¹ Již V. Vondrák např. soudil, že se překladatelské činnosti účastnili na Velké Moravě i Konstantinovi pomocníci, a jejich činnosti přičítal ty difference v překladové technice, které

zjistil mezi texty perikop a doplňků k úplnému textu evangelií, jak se jeví v tetraevangeliu — viz jeho studii *O cksl. překladu evangelia v jeho dvou různých částech a jak se nám zachoval v hlavnějších rukopisech* (Danišičev zbornik, Beograd—Ljubljana 1925, 9—27). Nověji, s odkazy na další literaturu srov. k těmto otázkám K. Horálek, *K překladatelské činnosti Metodějově* (Slavia 25, 1956, 191—193).

¹² Viz např. *Dějiny české literatury I. Starší česká literatura*, Praha 1959.

¹³ Např. ještě i u Weingarta, *Československý typ církevní slovančiny*, Bratislava 1948.

¹⁴ Srov. např. J. Kurz, *Slovanské základy naší vzdělanosti* (Slovanství v českém národním životě, Brno 1947, 9—19).

¹⁵ Viz F. Wollman, *Slovanství v jazykově kulturním obrození u Slovanů*, Praha 1958 (v 1. kapitole nazvané *Církevněslovanská vzdělanost*, str. 5—16 citovaného díla).

К КОНКУРЕНЦИИ ОТНОСИТЕЛЬНЫХ ПРЕДЛОЖЕНИЙ И ПРИЧАСТИЙ В СТАРОСЛАВЯНСКОМ ЯЗЫКЕ

(К стилистической оценке старославянских переводов с греческого)

Выбор относительного предложения или причастия (в полной форме) вместо греческого причастия (с артиклем) в старославянских памятниках обусловлен, кроме других факторов, и стилистически. Один стилистический фактор, определяющий иногда употребление относительных предложений вместо греческих причастий с артиклем, надо искать, по всей вероятности, в стремлении переводчиков избежать повторение тех же языковых средств выражения, которые находились бы в небольшом расстоянии друг от друга (§ 2). Второй фактор, обуславливающий выбор того или другого средства выражения, был связан с выразительными возможностями старославянского языка. Греческое субстантивированное причастие, стоящее в предложении без определяемого им существительного, можно было в косвенных падежах переводить на старославянский язык вполне удобно причастием (*reče stojěštiimъ okръstъ jeho*), а не относительным предложением (**reče iže stojachq okръstъ jeho*); коррелятивную конструкцию (*reče těmъ iže stojachq okръstъ jeho*) переводчики, как правило, избегали, вероятно, потому, что для употребления указательного местоимения они не находили в греческом подлиннике соответствующий образец (§ 3). Одинаковая тенденция проявляется и в выборе относительного предложения или субстантивированного причастия глагола *byti* вместо греческой конструкции с артиклем (срав. напр. *porqganie sьštiimъ okръstъ nasъ točъ kъmlq ѡмѡв*) (§ 4). Что касается, однако, применения указанных стилистических принципов выбора того или другого из изучаемых нами средств, то между отдельными старославянскими памятниками наблюдаются заметные различия. Таким образом, кажется вероятным, что эти памятники являлись произведениями нескольких разных переводчиков (§§ 5, 6).

Перевел С. Жаж

ZUR KONKURRENZ DER RELATIVSÄTZE UND DER PARTIZIPIEN IM ALTKIRCHENSLAWISCHEN

(Ein Beitrag zur stilistischen Wertung der aksl. Übersetzungen aus dem Griechischen)

Die Wahl zwischen dem Gebrauch eines Relativsatzes oder eines Partizipiums (in zusammengesetzter Form) für ein griechisches Partizipium mit Artikel ist in aksl. Denkmälern u. a. auch stilistisch motiviert. Eines der stilistischen Motive, die manchmal zum Gebrauch der Relativsätze für griechische Partizipien mit Artikel führte, dürfte die Bestrebung der Übersetzer gewesen sein, der Wiederholung derselben nahe nebeneinanderstehenden Sprachmittel aus dem Wege zu gehen (§2). Ein anderes Motiv bei der Auswahl dieser Mittel stand wohl mit den Ausdrucksmöglichkeiten des Altkirchenslawischen im Zusammenhang. Die griechischen substantivierten Partizipien, die in dem Satze selbständig auftraten, d. h. ohne das Nomen, auf das sie sich beziehen könnten, konnten in indirekten Kasus in das Altkirchenslawische wohl durch Partizipien (*reče stoještiumъ okrъstъ jego*), nicht jedoch durch Relativsätze (**reče iže stojaachъ okrъstъ jego*) übersetzt werden; die korrelative Fügung (*reče tѣmъ iže stojaachъ okrъstъ jego*) wurde von den Übersetzern meistens gemieden, vielleicht aus dem Grunde, dass sie für ein hinweisendes Pronomen keine direkte griechische Vorlage hatten (§3). Dieselbe Tendenz gibt sich kund auch in der Auswahl eines Relativsatzes oder eines substantivierten Partizipiums des Zeitwortes *byti* für griechische Artikelfügungen (vgl. z. B. *poroganie soštiumъ okrъstъ nasъ tois kýkλω hēmōn*) (§4). In der Geltendmachung dieser stilistischen Grundsätze in der Wahl zwischen den beiden untersuchten Sprachmitteln treten jedoch bemerkenswerte Unterschiede zwischen einzelnen aksl. Denkmälern zutage, so dass der Schluss nahe liegt, dass diese Denkmäler das Werk einer Reihe verschiedener Übersetzer waren (§§5, 6).

Übersetzt von M. Beck